

Az *a*-zás a kolozsvári Hóstát nyelvében.

A kolozsvári Hóstát nyelvének hangtanával, mindenre kiterjedő részletességgel szándékoztam foglalkozni. Közben azonban beosztásom Kolozsvártól messze szőlített el, így tervemet nem tudtam megvalósítani. Eddigi munkámnak az eredményét ebben a fejezetben adom közre, mert teljesen csak ennek a kérdésnek a vizsgálatát fejeztem be.

Feldolgozásomban az eddigi irodalmat is figyelemmel kísértem, azonban elsősorban a nagyobb tanulmányok anyagát használtam fel. A régi nyelvből felhozott példáim az Oklevél Szótárból s kisebb részben a Nyelvtörténeti Szótárból valók. Átnéztem Heltai Gáspárnak néhány munkáját eredeti kiadásban, de ennek a jelenségnek nyomait csak nagyon szórványosan sikerült bennük felfedeznem.

A magyar nyelvben a hangoknak magasság és mélység szerint való illeszkedésén kívül van egy másik fajtájú illeszkedése is. Ez egy szón belül úgy jön létre, hogy a magánhangzók egymáshoz nemcsak hasonlók lesznek, hanem teljesen azonosulnak. Ilyen illeszkedésnek tekintjük az *a*-zást is.

Ezt a jelenséget Erdély több pontján megfigyelték. Főfészke: Szolnok-Doboka, Beszterce-Naszód, Kis-Küküllő, Alsófehér és Hunyad megye, de megtaláljuk többek közt Kolozs és Maros-Torda megye egy részén kívül a moldvai csángók nyelvében is.

E jelenségben eleinte sokan örmény hatást láttak. Ennek azonban több tény ellene szól. Hasonló illeszkedésnek a nyomait már a régi nyelvben is nagyon sok helyen megfigyelhetjük (MNy. XXIII, 27—32). Továbbá nemcsak az erdélyi nyelvjáráásokban találunk erre példákat, hanem a Dunántúl és a Palóc-vidéken is (Szabó Sándor: A magyar magánhangzó illeszkedés, Budapest, 1902. 42—44). Mindezt összefoglalva: A magyar nyelvben vagy legalább is a magyar nyelvterület nagy részén, az illeszkedés egykor nemcsak abban állt, hogy egyes szavakban külön csoportosultak a magas és mély hangok, hanem okleveleink adatai, a kódexek és a mai nyelvjáráások azt bizonyítják, hogy ez a hasonulás a magánhangzók zártsági fokára is kiterjedt. Ez a kiegyenlítődés a nyelvfejlődés későbbi korszakában megbomlott (MNy. XXIII, 27—32). Hasonló

hangtani jelenséget a rokon nyelvekben is találunk (FUF. XIV, 41—81).

Pálffy Márton (MNY. IV, 332) egykorú kéziratok és missilis levelek alapján azt állítja, hogy az $o > a$ változás az aranyosszéki nyelvjárásban a XVIII. század elején indult meg. Horger a változás, illetőleg kiegyenlítődéskor megkezdését a XVII. század elejére teszi (MNYelvj. 74). Bár egy-egy ilyen hangtani jelenség kezdőpontjának megállapítása nagyon nehéz, mégis az előbb felsoroltak alapján, e jelenséget jóval régebbinek kell tekintenünk. A változás pontos idejét majd hangtörténetünk kutatói állapítják meg.

Különös, hogy míg más városok nyelvével aránylag sokat foglalkoztak (Debrecenről pl. már a múlt század elején két néprajzi munka is jelent meg, vagy Torda nyelvvel is egy igen kimerítő tanulmány foglalkozik), addig Kolozsvár nyelvéről még senki sem írt részletesebben. Sőt még kisebb megemlékezések is nagyon ritkán fordulnak elő. Németh Sándor (Nyr. XLII, 11) megemlékezik a kolozsvári Hóstát nyelvéről, de csak lapalji jegyzetben. Ugyanis Turner Adolf és Hermann Antal a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem 1899. évi beszédeinek 106. lapján a kolozsvári $a-s$ kiejtést tótosnak és örmény eredetűnek tartotta. Ezt utasította vissza Németh Sándor és néhány nagyon érdekes példát említ erre a jelenségre: *aggyan Isten, szalanna*. A *-hoz* ragnak *-haz* párjára két koresma feliratot említ: *Bormérés a két ágyuhaz* (a Külső-Torda-utca¹ keleti végénél), *Bormérés a Pokolhaz* (az előbbin valamivel túl). Megjegyzi, hogy bővebben is foglalkozott a Hóstát nyelvi sajátágaival, de sajnos, nem mondja meg, hogy hol. Valószínű, valamelyik Kolozsvárt megjelenő napilapban, cikkét azonban nem sikerült megtalálnom. A fentiekén kívül csak két-három néhány soros közlemény, babona, gyermekjátékleírás jelent meg a szakfolyóiratokban, de ezek a legkevésbé sem tükrözik a hóstáti néprajzi sajátosságait.

Brassai Samuel „Vasárnapi Újság” című lapjában 1838-ban egy érdekes cikk jelent meg, Horváth Lázár „Rajzolatok”-ban írt cikkére. Horváth azt mondta, hogy Kolozsvár környékén beszélnek legszebben magyarul. Mindazáltal a szók végeinek kimondásában ott is, mint mindenütt, különbségek vannak, mely azonban az élő beszédben nem annyira észrevehető, mint az írásban. Ilyenek: *rágalam, fájdalom, kalapat, kalapa, zállagat, vagyak, vagytak* stb. Ezt a cikket ismertetve a „Vasárnapi Újság” írója, felveti a kérdést, hogy kell ezeket helyesen mondani? Mi ennek a szabályszerűsége? Kéri, hogy valaki, aki nyelvészettel foglalkozik, világosítsa fel őt erről (MNY. IV, 332—33). Most több mint száz év múlva igyekszem a rég elhangzott kérdésre a feleletet megadni.

¹ Ma: Petőfi-utca és Tordai-út.

Balassa József (Magyar Nyelvjárások 73) e hangtani sajtáságról a következőket mondja: a Maros-szamosközi nyelvjárásban az első szótag után következő szótagok *o*-ja mind nyiltabbá vált, pl. *ostar*, *bagaj*. Nem egészen következetes ez a nyiltabbaválás Kolozsvárt, itt inkább csak a ragokban ejtenek *a*-t. Hogy Balassa Józsefnek mennyiben van igaza, arra a tárgyalás során rá fogok mutatni.¹

I. TŐSZAVAKBAN.

Hangsúlytalan szótagban, ha a hangsúlyos szótagban *a* van.

abrones *abrancs* (-*at*, -*a*) fn. „a hordók részeit összehordító vaskarika“. — *Sárga réz abrancs vót rájta*.

abrancs (Viski, Tnyj. 14; Márton, Ördöngösfűzes).

abrosz *abrasz* (-*t*, -*sz*) fn. „az asztal lerítésére szolgáló terítő“.

alacsony *alacsany* mn. „csekély magasságú“. — *Láttam még rogozább (rozogább) alacsan kicsi házakat*.

1406: Andrea Alachan OklSzt.

alacsany (Kis-Küküllő m. Szőkefalva MTSz.).

asszony *asszany* (*asszant*, -*ak*) „weib“. *Vót ojan asszany, itt az a bört is; régen sok részeges asszam vót. Elety szitáltq az asszany a lisztet a tekenyöbe*.

azani *alath* (Serm. Dom. II, 255).

asszany (Szendrey, Tárkány; Szolnok-Doboka m.

Nyr. XII, 278; Szatmár m. Nyr. VII, 524; Gógánváralja Nyr. VIII, 466; Szolnok-Doboka m. Nyr.

¹. A hangjelölés kérdésében a Budapesten 1941 október 13-án és 14-én megtartott Népnyelvutató Értekezlet határozatait követem. Nem jelölöm a két orrhangú mássalhangzó között lévő magánhangzó orrhangúsodását, sem az *n* hangnak *k* és *g* előtt való hátrábbképzését (ŋ), a rákövetkező spiráns hatása alatt a nazális képzés helyének megváltozását, a *cs* előtti *n* hangot (ŋ). A szótagzáró *j* hangot nem félhangnak jelölöm. Az *a* jel a *e* és *o* közötti hangot jelöl, de az *o*-hoz sokkal közelebb áll.

A gyakrabban használt rövidítések jegyzéke: *fn.* = főnév, *hsz.* = határozószó, *isz.* = indulatszó, *ktsz.* = kötőszó, *L.*, *l.* = lásd, *mn.* = melléknév, *ném.* = névmás, *r.* = ritkán, *szmn.* = személynév, *szn.* = számnév, *tn. i.* = tárgyatlan ige, *ts. i.* = tárgyas ige, *vö.* = vesd össze.

Állandóan használt rövidítések:

Böszörményi, Jánosfalva = Böszörményi Géza: A jánosfalvi nyelvjárás NyF. 29. Bp. 1906 (főleg a 11—12. l.).

Szendrey, Tárkány = Szendrey Zsigmond: A biharmegyei Tárkány nyelvjárása, Nyr. XLIII, 162.

Inczefi, Abafája = Inczefi Géza: Abafája és vidékének nyelvjárása. Budapest, 1938 (főleg a 6—7. l. és a szójegyzék).

Viski, Tordai nyj. = Viski Károly: A tordai nyelvjárás. NyF. 32. Budapest, 1906 (főleg a 14—15. lapon és a szójegyzékben).

Márton, Ördöngösfűzes = Márton Gyula: Nyiltabbá és zártabbá válás az ördöngösfűzesi nyelvjárásban. Magyar Népnyelv I, 118—21.

X, 475; Domokos Nyr. XIII, 380; Nyr. XVI, 377 kk.; Lozsád Nyr. XIX, 478; Maros-Torda m. Nyr. XXVI, 529; *aszán* (Alsó-fehér m. Nyr. XXV, 346); *menyasszony* (Inczeffi Abafája); *sógorasszony* (Márton, Ördöngösfüzes).

babonaság *babanaság* (-ot, -ok) fn. „aberglaube“. *Nem hiszünk babanaságot.*

barom *baram* (*bàrmat, bàrma*) fn. „vieh“. *A Filléresre (hn.) jár a baram.*

baramvásár (Inczeffi, Abafája, 27).

farok *farak* (*fàrkat, fàrka*) fn. „schwanz“.

felpattog *fèlpattag* tn. i. *Fèlpattag a föld a szárasságbq.* 1601: *patag* OklSzt.

pattagni (Márton, Ördöngösfüzes).

gabona *gabana* (-át, -ák, -ája) fn. „getreide“. *Nem is vót jó üdö nyáronn a gabanának. Vagyis vaty szapara gabana magát vetünk.*

gabana (Viski, Tordai nyj. 14; Moldvai csángó, MTSz.; Márton, Ördöngösfüzes; Maros-Torda m. Nyr. XXXII, 561; Moldvai csángó, Nyr. IX, 484).

galagonya *galaganya* (-át) fn. „savanykás bogójú vadontermő cserjenövény (rubus caninus)“. *Galaganya terem még az érdönn is.*

gyalog *gyalag* hsz. „zu fuss“; mn. „fussgänger“. *A másadig gyalag ezredbe szógáltunk nihányann.*

gyalag (Heltai Krónikája 88, NySz.).

gyalag (Maros-Torda Nyr. XXXII, 561; Karácsonfalva, Marosszék Nyr. VI, 143).

gyapot *gyapat* (-at, *gyapattya*) fn. „baumwolle“. *Gyapatai használnak az asszonyak.*

halom *halam* (*hàlmat, hàlmak, hàlma, hàlmas*) fn. „hügel“. *Hàrmadvögyi hàlmak* (hn.).

haszon *haszan* (*hasznat, haszna*) fn. „nutzen“. *Hasznavehetellen.*

haszanélvezet (Márton, Ördöngösfüzes).

iparos *iparas* (-t, -ak) fn. „gewerbsmann“. *Na dehát az iparasak mind ijenek.*

Kalandos-társaság *Kalandas-társaság* fn. „a hóstátiak temetkezési egyesülete“.

1380: *kalandas* OklSzt.

Kalotaszeg *Kalataszeg* ~ *Kalotaszeg* hn.

1439: *Kalatha*, 1441: *Kyskalatha*, 1467:

Kalatha (Csánki V, 365).

kapocs *kapacs* ~ *kapcs* (*kapcsat, kapcsa, kapcsas*) fn. „vas eszköz, mely két tárgy összefűzésére szolgál“. *Ety kis kapacs összefogja.*

kapacholta? (Mon: Apol. 445. l. NySz.).

kapacs (Viski, Tordai nyj. 14).

kapor *kapár* (*kaprot* ~ *kaprat*, *kapros* ~ *kapras*) fn. „vadon termő kerti növény (anethum)“. *Annak a kapárnak is nagy íze van. Az őrdás lepémbe is van kapár.*

katona *katana* (-át, -ája) fn. 1. Személynév. *A Katanák réttye fele kellett menni.* 2. „soldat“. *Bevették katanának. Minden katanának tötöttek ety kizs bört.*

1327: *Kathana*, 1358: *Katana* (Csánki V., 366), 1386: *Kathana*, 1346: *Nostrum clientem et katanam mutilarunt.* Még öt adat 1452-ig az OklSzt.-ban: *katanác* (Heltai Krónikája 76. l. NySz.).

katana (Viski, Tordai nyj. 14; Szendrey Tárkány: Márton, Ördögösfüzes; Maros-Torda m. Nyr. XXXII, 561.; Alsófehér m. Nyr. XXV, 349).

lajtorja *lajtörja* igen r. *lajtárja* (-át, -ák, -ája) fn. „leiter“.

lakodalom *lakadalam* (-álmat, -álma, -álmunk) fn., „hochzeit“.

lakadalom (Inczefi, Abafája, 38), *lakadalam* (Márton, Ördögösfüzes).

lajos *lapass* mn. „flach, eben“. *Lapas vas.*

lapas (Márton, Ördögösfüzes), *lapassakat* (Viski, Tordai nyj. 37), *lapasvas* (uo.).

Majorok-köze *Majarak-köze* hn.

malom *malam* (*málmat*, *málmak*, *málma*, *málmás*) fn. „mühle“.

malam (Márton, Ördögösfüzes; Maros-Torda m. Nyr. XXXII, 561; Alsófehér m. Nyr. XXV, 346).

marok *marak* (*márkot* ~ *márkat*, *márkacska*) fn. *Amit vág, nem is köli, haggya maragba.*

marakvas (Inczefi, Abafája 7).

Marosvásárhely *Marasvásárhěj* (-t) hn.

Maras (Szendrey, Tárkány; Inczefi, Abafája 37).

mazsola *malozsa* ~ r. *malazsa* (-át, -ája) fn., „délvidéken termő, édes szőlő-fajta“. *Malazsa szőlő vaty szőlő malazsa.*

palota *palata* (-át, -ák, -ája) fn. „nagyobbszerű úri épület“. *Bámfijé vót az a palata.*

1256: *Ladan Palata* hn., 1330: *Zenyepalataya* OklSzt.

rakonea *rakanca* (-át, -ája) fn. „a szekér vagy szán oldalába erősített rudak“. *Rakancajuk.*

saroglya *saragja* ~ *sorogja* (-át, -áaj) fn. „a szekér hátsó részére erősített rácsozat“.

1530: *Saraglya* OklSzt., *saraglyákban*, *saraglyán* NySz.

sarok *sarak* (*sárkat*, *sárkak*, *sárka*) fn. „ecke“. *A saragba muzsikálnak, énekélnek.*

sarak (Márton, Ördögösfüzes).

szalonna szalanna (-át, -ák, -ája) fn. „speck“.

1391: *Zalanas* szmn., 1572: *Zalanat* (háromszor OklSzt.), *zalanna* (NySz.).

szalanna (Viski, Tordai nyj. 14; Szendrey, Tárkány; Maros-Torda m. Nyr. XXV, 574; Márton, Ördögösfüzes).

Szamos Szamas (-t) hn. *Mos nem foj a Kisz-Szamas. Szamasköz-ucca, Szamasfálva* stb.

Szamasújvár (Márton, Ördögösfüzes).

szapora szapara mn. „ergiebig“. *A faeke szaparább. Köles igen szapara gabana* (NySz.).

szapara (Háromszék m. Orbai-járás, MTSz. Maros-Torda m. Nyr. XXVII, 93).

szaporodik szaparodik (*szaparattak*) tn. i. *Mos van a bú szüret, nacs csizsma, szaparodik a bór* (Akkor mondják, ha esős sáros, idő van szüretkor).

1712: *szaparétson* OklSzt. *szaporodik* (DomC. 84. l. NySz.).

szaparút (Viski, Tordai Nyj. 14), *szaparodik* (Maros-Torda m. Nyr. XXXII., 65; Moldva, Nyr. IX, 484).

szaporátlan szaparátlan mn.

szaparátlan (Márton, Ördögösfüzes).

tagosítás tagasítás (-t) fn. „a föld új elosztása“. *A tagasítás óta min kivágóttak a nagy borozdák.*

Tagasítás (Márton, Ördögösfüzes).

tapos tapat (*tapatta*) ts. i. „treden“. *Jó meg van tapatva. tapat* (NySz.).

tapat (Viski, Tordai nyj. 60; Inczeffi, Abafája 32, Márton, Ördögösfüzes).

taposás tapatás ~ *tapatat* (-t) fn. „treden“.

tulajdonképpen tulajdanképpen hsz. „eigentümlich“.

vaesora vacsara (-át, -ák, -ája) fn. „abendbrot“. *Öste a vacsora mám várja őket.*

vagyon vagyan (-t) fn. „vermögen“. *Nehezen szereszte aszt a sok vagyant.*

vãd'jãn, Moldvai csángó, Nyr. XXXVII, 303.

vajon vajjan hsz. „ob? ob wohl?“. *Vajjan èlpusztul-i a háborúba.*

vajjan (Márton, Ördögösfüzes; Domokos, Nyr. XIII, 380).

zsarnok zsarnak (-ot) fn. „korlátlanul, saját tetszése szerint cselekvő“. *Nagy zsarnak vót.*

2. Hangsúlytalan szótagban, ha a hangsúlyos szótagban *á, i* vagy *o* van.

árok ~ **arak** (árkot ~ r. árkat, árka) fn. „graben“.
Eggy-eggy áragba mászkáltak.

1462 : *a r a k y a*.

arak (Szendrey, Tárkány).

ástokk ~ **ástak** (-ot, -ja) fn. „szekéralkatrész“.

káposzta ~ **kápaszta** (-át, -ája) fn. „kraut“. *Kápaszta lapit hörtak a fejekenn.*

kápaszta (Lozsád, Nyr. XXII, 356).

bizonyos bizanyas hsz. „bestimmt, gewiss“. *Bizanyas két legyen.*

bizonyítvány bizanyítvány (-t, -nya) fn. „zeugnis“.

Monostor Monastór (-t) hn. *Monastor-ucca.*

1411 : *monastra*, l. OklSzt. adatait.

3. Fonetikai helyzetből következő *o > a* változás.

Kéttagú szavak hangsúlyos szótagában meglehet az *o > a* változás abban az esetben, ha az előző szó utolsó szótagjában *a* hangot találunk. Ez a jelenség szórványosan, gyors beszéd közben fordul elő.

oláh ~ **alá** (-t) fn. és mn. „walache“. *Nem maratt alá ety se.*

aláh (Lozsád, Nyr. XIX, 478) *alá* (Kis-Küküllő-melléke Nyr. XXXII, 565).

ojan ~ **ajan** „dergleichen“. *Nem láttam ajan embert.*

ajan (Inczefi, Abafája 37; Domokos, Nyr. XVI, 377; Kis-Küküllő-melléke, Nyr. XXXII, 565; Gógánváralja, Nyr. VIII, 466).

ottan ~ **attan** hsz. „dort“. *Hagyatt attam vaty három szálat.*

att (Szendrey, Tárkány; Inczefi, Abafája 38; Márton, Ördöngösfüzes; Kis-Küküllő-melléke Nyr. XXXII, 565); *attan* (Inczefi, Abafája 7; Lozsád, Nyr. XXII., 336., 356.); *athun* (Domokos, Nyr. XVI, 377).

Ehhez hasonló jelenséget találunk Abafáján, azzal a különbséggel, hogy ott egytagú szavakban is megtaláljuk ezt a változást (l. Inczefi, Abafája 6—7).

4. Hangsúlyos szótagban előforduló *o > a* változás.

Egyes gyakoribb használatú szavak, melyekben a hangsúlyos szótagbeli *o* is *a*-vá változik, elhatolnak olyan vidékekre is, ahol csak a hangsúlytalan szótagbeli *o* lesz *a*-vá, sőt Horger szerint még az északkeleti nyelvjárásterülethez tartozó Koltó

környékére is, a székely nyelvjárások közül pedig a Nyárád-völgyébe hatolt be mélyen ez a jelenség (vö. Horger : Mnyelvj. 71). Ilyen szavakat a hóstáti nyelvben is találunk.

bolha *bâlha* (-át, -ák, -ájá) fn. „floh“. *A bâlha nagyon szereti a retket.*

balhat, balhat (Heltai Meséi 46. l. NySz.).

balha (Böszörményi, Jánosfalva 12).

boríték *bariték* (-ot, -ja) fn. „umschlag“.

gondoskodik *gondaskodik* tn. i. „sorgen“. *A Kalandas gondaskodik rúlla.*

kondér *kandér* (-t, -ja) fn. „ein grosser topf“. *Ott ittak a bõrnyuk a kandéragba.*

kaudér (MonÍrók VIII, 377, 378).

kandér : Székelyföld Tsz. Háromszék, Angyalos, Besenyő, Gidófalva MTSz.), *kandír* (M á r t o n, Ördöngös-füzes).

mogyoró *magyaró* (-t, -k, -ja) fn. „haselnuss“. *Magyaró-ja nyele van.*

1357: *Maniarou* bukur l. OklSzt. a későbbi adatok is így.

magyaró: Székelyföld, Marosszék, Marosvásárhely, Torda-Szent László, Háromszék l. MTSz. M á r t o n, Ördöngös-füzes.

szomszéd *szamszéd* (-ot, -ggya) dn.

szamszéd (S z e n d r e y, Tárkány).

Minden valószínűség szerint ezekben a szavakban előforduló $o > a$ változás, részint csak átmeneti beszédsajátság, részben pedig egész Erdélyben meglévő jellegzetesség.

Így a tőszóban előforduló $o > a$ változásokat áttekintve megállapíthatjuk, hogy a hóstáti nyelvben $o > a$ változást találunk általánosságban olyan hangsúlytalan szótagban, melynek hangsúlyos szótagában a van.

Ez általános szabály alól a kivétel olyan kevés, hogy azt bátran el is hanyagolhatjuk.

A tőszavakban előforduló $o > a$ változást nem kell olyan nagyjelentőségűnek tekintenünk, mert rendszerint elszigetelődik és nem terjeszti ezt a sajátságot tovább. Sokkal nagyobb a jelentősége a változás terjesztése szempontjából azoknak az eseteknek, melyek részint váltóhangokban, részint ragokban és képzőkben fordul elő. Ezeknél ugyanis igen tág tere nyílik az analógiás hasonulásoknak és így aránylag több is a szabályba nem sorolható eset, mint a tőszavak csoportjában.

A kérdés további vizsgálatát három csoportba osztom :

1. $o > a$ változás váltóhangokban ;
2. $o > a$ változás képzőkben ;
3. $o > a$ változás ragokban.

II. O > A VÁLTOZÁS VÁLTÓHANGOKBAN.

1. A többes szám -k-ja előtt.

Ablakak, abrancsak, adatak, anygyalak, asszanyak, azak, bajak, fijatalak, guzsajak, halmak, havasak, hivatalak, hódasak (egy hold földdel rendelkezők), *iparasak, kaprak, kárzatak, málmak, magak, magyarak, Majarak-köze* (hn.), *nagyak, papak, tólvajak*; a hangsúlyos szótagban nem *a* hang van: *mindennapi-jak, nadrágak, porak. Magak felé tartyák a világitást* (halottak napján a sír kivilágitását)?

A régi nyelvben is találunk hasonló alakulásra több példát is: *galambak* AporK. 15; *rawazak* AporK. 9; *langak* Érdi K. 507.

Hasonlóképpen a népnyelvben is több helyen jegyeztek fel ilyen jelenséget: *botak, pókak, pockak* (Viski, Tordai nyj. 14.); *huszárok* (Szendrey, Tárkány); *asszanyak, jányak* (Böszörményi, Jánosfalva 33); *papak, nagyak, azak* (Maros-Torda m. Nyr. XXXII, 561); *kocsisak, magyarak, gazak* (Márton, Ördögösfüzes).

2. A tárgy -t-je előtt.

Abrancsat, agyagat, alakat, gazat, gyapatat, halmat, hatat, hónapát, kalapat, kaprat, magat, málmát, márkát, napat, padat, zabat; megelőző szótagban más hang van: *muslékat. A fátyól hálóval foktak ki ötöt hatat eccère.*

Régi nyelv: *galambat* MünchK. 71; *barmat* NySz.

Népnyelv: *csókat, fótat, tokat, pockat* (Viski, Tordai nyj. 14.); *cukrat* (Szendrey, Tárkány); *nagyat, magat, patat, zabat* (Márton, Ördögösfüzes).

3. A locativusi -tt előtt.

Kolozsváratt, ritkán használatos.

4. -n határozórag előtt.

Araszasann, azann, falann, fálvakann, Hármassann (hn.), *hármatann, havanta, nagyann, sárkann, szabadann, szombatann, takarasann, utólagasann*, (vasút)vonalann; a hangsúlyos szótagban nem *a* hang van: *hódann, huszaneggy, huszankettő, huszanhárom* stb. *Huszannígy ökörről vitték a temetőbe. A Hármassan túl nem jártam.*

A népnyelvben: *bójtann* (Viski, Tordai nyj. 14); *nagyann, nyáran* (Szendrey, Tárkány); *falan* (Inczeffi, Abajfája, 37); *asztalan, falan, nagyán, nyáran* (Márton, Ördögösfüzes); *azan* (Maros-Torda m. Nyr. XXVI, 519).

5. Birtokos személyragok előtt.

Tapasztalatam, fijak.

Nyelvtörténeti adatok: *arańńam* BécsiK. 290; *arańńam* ÉrdiK. 254.

Népnyelvi adatok: *városatak, bicskam, cukrad* (Viski, Tordai nyj. 14.); *angyalam* (Szendrey, Tárkány); *apjak, annyak, húsam, kalapam* (Márton, Ördöngösfüzes).

6. A jelenidő ragjai előtt.

Akarak, hagyam, harakszam, itatam, lakam, monthatam, rakam, rakank, tuthatam, vagyak, vagyan.

Nyelvtörténeti adatok: *paranchal* KesztK. 335; *parancsal* WeszprémiK. 56.

Népnyelvi adatok: *fogam, vagyak, szopam* (Viski, Tordai nyj. 14.); *vagyak, tudad* (Szendrey, Tárkány); *futak* (Inczeffi, Abafája); *hozak, vagyak, tudak, vagyan, unam, látam* (Márton, Ördöngösfüzes); *főralak, tudhatam, választam, adak, vagyak, kapak* (Maros-Torda m. Nyr. XXXII, 361); *fogjan, iszal, aggyan* (Domokos, Nyr. XVI, 377).

7. A felszólítómód ragjai előtt.

Aggyan, kopoktassan, maraggyan, tartozzan.

Népnyelvi adatok: *pukkaggyan* (Viski, Tordai nyj. 14); *idehajjam, aggyan, bírjan* (Márton, Ördöngösfüzes).

8. A múlt idő -tt ragja előtt.

Adatt, csináltatatt, fogadatt, elmaradazatt, hagyatt, hájtattak, hájtatta, hallattam, hallattuk, kapatt, kicsapatt, lakatt, letapasztatták, mektártatt, sárjaddzatt, szaparattak, tártatt, tártazatt; a megelőző szótagban nem a hang van: *állatt, boritatta.*

Népnyelvi adatok: *elhajlatt, csapatt, futattam, futatt* (Viski, Tordai nyj. 14); *mászatt, gyútatta* (Szendrey, Tárkány); *mondatta, elfutatt, nekifagatt* (Inczeffi, Abafája, 24); *adatt, aratatt, mondatt, szállatt* (Márton, Ördöngösfüzes); *maradatt, mutatkozatt, tartattam, lakatt, hallattam* (Maros-Torda m. Nyr. XXXII, 561); *elhajtatta, elfagyatt, fogatt, adatt, rontatta* (Domokos, Nyr. XVI, 377).

9. A melléknévi igenév *-tt* ragja előtt.

Halatt, kivāratt, maradatt (ami megmaradt), *vārattas*; a megelőző szótagban nem a hang van: *fonatt*. *Ucs csinájjuk, ahoty kívánnya a halattas*.

Népnyelvi adatok: *halatlátni* (Viski, Tordai nyj. 29); *halatt* (Szendrey, Tárkány).

10. Az *-s* melléknévképző előtt.

Agyagas, aranyas, bizanyasan, gazas, hálmas, hangas, hármas, Harasztas (hn.), *haragas, hasznas, hivatalas, iparas, kapras, lakas, málmas, olajas, takaras, tulajdanas, utólagas, Hangasan* szól a harang. *Haragas egyg embèr*.

Nyelvtörténeti adatok: 1402: *Agyagas*patak, 1453: *agya-gas* OklSz.; *hasznas* Münch K. 84; *langas* Bod K. 75; 1476: *Saras* (l. bővebben MNy. XXIII, 29); 1400: *Galambas*; 1349: *Horgastho* OklSz.

A nép nyelvében ma is ebben az alakban van a változás legjobban elterjedve. Így megtaláljuk Tordán, Abafáján, Jánosfalván, Ördöngösfüzesen. Sőt ez a jelenség néhány szórványos esetben egész a Gyergyói medencéig fellelhető; itt pl. *galambas* a maradék tésztából gyúrt süteményt jelenti. A *guzsajas*, 1. fonó, 2. fonóba járó legény (Tsz.).

11. *-d* sorszámnévképző előtt.

Hatadik, másadik.

Népnyelvi adatok: *hatadik* (Szendrey, Tárkány).

12. *-bb* középfok képzője előtt.

Nagyabb.

Népnyelvi adatok: *nagyabb* (Márton, Ördöngösfüzes; Maros-Torda m. Nyr. XXXII, 561).

13. A kicsinyítő *-cska* előtt.

Márkacska.

14. A denominális *-z* képző előtt.

Agyagaz, aranyaz, hálmaz, harangaz, hangasztat. *Hangasztatva vót az újságogba*. *A harangazás mennyibe állat magaknál?*

Nyelvtörténeti adatok: 1544: *aranazny* (l. még az OklSz. többi példáit 1638-ig).

III. KÉPZŐKBEN ELŐFORDULÓ O > A VÁLTOZÁS.

1. A deverbális *-doz* ~ *-daz* képző.

Élmaradazatt.

2. Deverbális *-kod* ~ *-kad* képző.

Bizakadva, kapkad, megrakadik, lerakadás.

3. Deverbális *-koz* ~ *-kaz* képző.

Adakasztunk, adakaznak, foglalkazik, foglalkaznak, hivatkaznak, vitalkaznak.

Népnyelvi adatok: *tanálkazik, átváltazik* (Szendrey, Tárkány).

4. *-odik* ~ *-adik* visszaható képző.

Kanyarodik, kavarodik, lerakodik, lerakadba, sokasattak.

Népnyelvi adatok: *kuparodik, kificamadik, lerakodik, özszezsugarodik* (Viski, Tordai nyj. 14); *tornyasodik* (Szendrey, Tárkány); *kanyarodik, hábarodik* (Márton, Ördöngösfűzes).

5. *-nok* ~ *-nak* képző.

Bájnak, csárnak (ez utóbbi etimológiailag nem igen tartozik ide).

Nyelvtörténeti adatok: 1391: *Baynak*, 1382: *A talnak*, 1662: *Talnak*. L. még az OklSz. többi példáit.

IV. RAGOKBAN ELŐFORDULÓ O A VÁLTOZÁS.

1. Időhatározó *-kor* ~ *-kar*.

Akkár.

Népnyelvi adatok: *húsvitkár* (Szendrey, Tárkány), *ojankar* (Gógányváralja, Nyr. VIII, 466); *ēj-fili-kár* (Moldva, Nyr. XXXVII, 303); *akkar* (Szolnok-Dobóka m. Nyr. XII, 278).

2. Helyhatározó *-hoz* ~ *-haz*.

Ahaz, jóhaz, katanáékhaz, menyasszanyhaz, szobrokhaz, vasuthaz.

Népnyelvi adatok: *fóthaz, rongyhaz* (Viski, Tordai nyj. 14); *ahaz, fáhaz* (Incezeffi, Abafája 37); *aház* (Moldva Nyr. XXXVII, 303); *ahaz* (Maros-Torda m. Nyr. XXXII, 501).

Ez a rag a hóstáti nyelvben nem alkalmazkodik a már korábban megállapított szabályunkhoz, mert ebben az esetben a gyakori használat következtében az analógia erősebben hatott.

*

Ezzel futólagosan áttekintettük azokat az eseteket, melyekben a hóstáti nyelv $o > a$ változást mutat fel. Általános szabályként megállapíthatjuk, hogy ez a változás a Hóstáton akkor van meg, ha a hangsúlyos szótagban a van, a hangsúlytalanban pedig o hangot találunk. A csekélyszámú kivétel, nagyobb részben az utóbb tárgyalt három fejezetben van, ahol nagyobb lehetőség van, a gyakori használat következtében, az analógiás alakulásra.

Mint már fentebb említettem, Balassa József a magyar nyelvjárásokról szóló könyvében, a kolozsvári $o > a$ változást következetlennek mondja. Erre az állításra már a fentiekben megfelelttem. De azt is állítja Balassa József, hogy csak ragokban és képzőkben található meg. Tényleg megvan öt képzőben és egy-két ragban. Ezzel szemben áll több százra menő tőszóban és váltóhangban lévő változás. Mivel könyvének megjelenéséig Kolozsvárról jóformán semmi közlés sem jelent meg, így könyvének e részét kikövetkeztetésnek kell tekintenünk.

Önkénytelenül felvetődik a kérdés, hogy van-e másutt is hasonló szabályossággal előforduló $o > a$ változás. Horger Antal Maros-Torda megye legdélibb sarkában négy községet figyelt meg: Erdőszentgyörgy, Havadtő, Gyalakuta és már Udvarhely megyében Szentdemeter. Két napot töltött Horger ezekben a községekben, de csak olyan adatokat jegyzett fel, amilyen mértékű $o > a$ változást magam a Hóstátban megfigyeltem. Ennek a négy községnek a helyzete szintén nagyon érdekes. Az egyik oldalt a nyílt hangzórendszerű Küküllővidék, a másik oldalon pedig a zártabb hangállományú Székelyföld. Tehát nyelvészeti szempontból hasonló a fekvése, mint a kolozsvári Hóstátnak. Erre nézve az a feltevésem, hogy ezen a két helyen azért maradt meg ilyen szabályosságában ez a változás, mert a szomszédos zártabb hangrendszerű vidék, részint állandó bevándorlással, részint gyakori érintkezéssel, az analógiás továbbterjedést megakadályozta. Igen fontos volna tehát ebből a szempontból e nyelvjárás peremvidékét megvizsgálni. Ez a vizsgálat megmutatja majd, hogy feltevésem csak elhamarkodott elmélet, vagy pedig valóban törvényszerűsége alapítható megállapítás.¹

Debrecen — Kolozsvár.

Balassa Iván.

¹ A dolgozatban a megfelelő félhosszú hangokat $\acute{a}$, $\acute{e}$, $\acute{i}$, $\acute{o}$, $\acute{u}$ jellel jelöltem; a félhosszú $\ddot{o}$ és $\ddot{u}$ jelölésére nyomdatechnikai okokból az $\bar{o}$ és $\bar{u}$ jelt kellett alkalmaznom.